

ג. שופמן*

בקראנו את ספורי שופמן, מלפפת את חושינו אותה הקדרות והכבדות, הנושמת מחורבה שוממה ואפלה, או מסמטאות עזובות, שבחללן גוע הד פסיעות בודדות.

לא את האנשים ההולכים לבטח דרכם, לא את העלילות המצטרפות לשלשלת החיים השוטפים במסלה הישרה — מצייר לפנינו שופמן; עין האמן שלו משוטטת תמיד בשבילים המתפתלים, במבואות המעוקלים, והאפלים, מסתכלת בכל הצלמים המשחתים, בכל המון טשטושי הנפש ולקוייה, שופמן הצייר המציא לו צבעים בהירים ובוהטים כל-כך לצייר את הכהה והדלוח שבחיים, הוא מתאמץ למצוא את הבטוי העז והמוצק לקיישות ולחורון, לעיפות ולחולשה של המון יצוריו. רובם של היצורים, ששופמן מטפל בהם, מתהלכים בעולם מתוך תהיה נפשית: תוהים הם על עצמם, על סביבם, על כל הרוחש וחי במעגל חייהם, והחיים עצמם זרים להם, כל ססיעה, שהם פוסעים בה, תאינם, וכל נגיעה ממשית עמהם — תזעזעם ותטרידם.

העלם החלש והחולני („בבית זר“) מלא איוו, פחדנות מטושטשת* מפני הסביבה הזרה, שהוא צריך להכנס אליה לפרקים, כל היותו נתונה במבוכה וגרוי תמיד, ואין הוא יכול להרגיש את עצמו לבטח אלא, בחסות רעו הבריאי*. ואולם בראותו את „המתהוללים הבריאים והעליונים“, כשמתגלית לפניו שפעת החיים והעלומים, נשמטת הקרקע מתחת רגליו, ואין הוא, מוכה הקדרות הנצחית, מוצא נחמה אחרת ואחיוה כל-שהיא אלא ברעיון, שאותו, היום אשר בו ינתק פתיל החיים של כל אלה — מוכרה הוא לבוא סוף סוף בזמן מן הזמנים*. כזה הוא רגש הנקמה התוקף את החלש לנוכח החזק, בצרות-עין שכנו יביטו שדודי החיים והנחשלים על הבריאים והעליונים*.

ואמנם אזנו של שופמן הדקה מבחנת היטב בבנות הקולות הנוגות, ההומות בלבם של החלשים. אותו שאול המלא תאות נקמה חולנית עד לדי

* כתבי ג. שופמן. סטורים וציורים. הוצאת „מוריה“. אודסה, תרע"ו.

זועה, אותו היצור, העלוב כל-כך ברפיונו לנוכח כל החסון והרענונות שמסביבו, מעורר בנו גם רגשי עצב עמוקים. כשאנו רואים אותו שוכב בבית זר בחשכת הלילה ומהרהר בכדידותו הגדולה, בעצבות המחלחלת בכל חלל העולם האפל, בגופו הרך אשר מחלה חשאית אוכלת בו ומוצצת ממנו את עסיס נעוריו – הוא נעשה קרוב ללבנו, ונימת העצב הרועדת בנפשו מוצאת הד לעומתה גם בנפשנו.

ואותה הרגשת הפחד מפני החיים, הלקוי הנפשי של האדם המתירא להרים את עיניו ולהתכונן על סביבו – הם מוצאים להם אה בטוּיִם בשורה שלמה של ספורי שופמן. כפי הנראה, מרדסת הרגשה זו את המספר ולא תרפה ממנו, והוא מתעמק בתהומה הקודר, ממציא שם וכנוי לכל קמט ותנועה של הפחד הנפשי והכהות הנפשית, מראה כל צל וכל כתם הצף ועולה להעיב את חייהם של היצורים העלובים והאומללים האלה.

בספור ה"מחיצה" מנסה שופמן להרים קצת את המסך, המאפיל על עולמם הפנימי של הבריות האלה ומעביר לפנינו את דמותו של הסטודנט בדלון, הנושא בלבו סבל כל המצוקות של אותה ה"מחיצה" העומדת בינו ובין החיים, בין ישותו העלובה, הפחדנית, המתכווצת, ואותו "הכל", אותו ה"חוק", המלא חוסן ושפעת כח. עומד בדלון עם משא כבד זה שבנפשו, מרגיש בכל חושיו את ה"מגע הקר" של אותה ה"מחיצה" המעיקה עליו באופן אכזרי כל-כך, וחסר אונים הוא להרוס אותה ולהתסרץ החוצה, כל פסיעה שהוא פוסע, כל צל של כל דבר המתגלה לפני עיניו המורדות תמיד, כל קשקוש, ניד וזיע של אותו ה"חוק", – מטשטש את חושיו, מטיל פחד וקדרות בכל ישותו, עושה אותו לעלוב ואומלל. בדלון נלחם עם עצמו, עם הרכרוכיות הנפשית שלו, רוצה הוא להמלט מ"מחיצת הקסמים", להחלכד עם כל ועם הכל, אבל די לו לראות הלוויה נוצרית, לשמוע צרצור של צרצר, איזה גירוד חטוף, – די הד קל, נשיבה קלה של אותו ה"אין סוף", והוא יוצא מנוצח; לבו דופק, פניו נעשו פרוצים, עיניו נוצצות בדמע, וכל מראהו מעורר רחמים וגועל נפש כאחד.

וכשהתגבר בדלון פעם אחת על אותו הכח הנעלם ואינו נתפס, שדחה אותו מעבר ל"מחיצה", וכנסה פעם לשוב את כבלי הפחד הנצחי, ששם עליו הגורל, יצא החוצה בליץ חורף הקר והשקט, רץ על-פני הכרים עטופי השלג, רץ כמתהולל, משקיע ומחליץ רגליו על-פני השלג העמוק והתפלא והתרעם בתוך כך על אותה השאנונות המלגלגת, שהסתתרה וארבה בעמקי נפשה מתחת לכל חרצתו זו. הוא האיץ להסתער ולהתנעש ובא במרוצה עד אילנות בודדים, חבק את גזעיהם העבים, המשורטים והקרים, רץ והסתובב במעגל, הסתכל בירח, טבל ושפסף את ידיו בשלג... (כתבי שופמן, צד צ"ח).

אולם זו היתה מין תאות שגעון רגעית, מין פרפור של נפש חולנית ומורעלה; את "מחיצת הקסמים" לא הרס. בדלון הוא מן הנידונים לחיות כל ימי חייהם בכלוב הצר של ה"אני" הפחדני שלהם עם הנטל הכבד של ההרגשה להיות מנדחי החיים, אשר ערפל עב יכסה מלפניהם את הדרך אל המרחב. כי הנה אם שאל מתירא מפני החיים והאנשים, – הרי חלש הוא, חולה הוא,

ואין החולה יכול בעצם טבעו לראות את הבריאים והעליונים; אם גם יונה (יונה), החולה במחלת השחפת, מרגיש את החיץ המבדיל בינו ובין כל החוץ, — הרי אף הוא אינו אלא יציר חולני, שהטבע גזל ממנו את חוסן החיים, את היכולת להתדבק בהם באפן מוחשי, ולפיכך הוא חי עם הויות משכרות רודף אחרי צללי תענוגות הבשרים, חי בהם בדמיונו החולני; ואולם אותה המחיצה, המעיקה על בדלון, יש בה גם משום הלעג האכזרי של הגורל. בדלון בא בחברת אנשים, מבקר בתים רבים, למד בחוץ-לארץ, חלם גם כן לצאת, אל אחיו הנדכאים והרעבים ולומר להם מלה, אלא שאיוו רשת טמירה האפילה תמיד על עיניו, והוא לא ראה בחיים כלום, ולא התבונן לכלום.

בדלון הוא מן הצלמים הנשחטים מן החיים, מיצורי הוועות המתהלכים בצדי הדרכים, ששופמן האמן אוהב לפסוע אחריהם בפסיעותיו המדודות, להסתכל בהם, להציץ לתוך הנעשה בעומק הויה כהה זו ולסמנה לפנינו בצביונה הוועם.

ובצדי הדרכים של החיים מתהלכים לא רק יצורים כבדלון, יונה, שאול, המתיראים מיני כל מגע עם האין סוף, הנחנקים בעונה הצרה של האני ונפולים תחת רבצם. שופמן רואה שם גם בהרות-אור, קלוח ומנוחת נפש, השופעות על נדחי החיים.

הנה מתהלך לו בעולם אדם כנתניה (כחום היום), חדל-אישים ומשוגע קצת, גרוש הוא מאשתו זה כחמש-עשרה שנה, יושב יחידי בבית, חי לו את חייו המיוחדים, מומר לו קטעי נגונים ההומים תמיד בנפשו, מפנה את עיניו ולבו אל מראות הטבע, אל היצורים הרוחשים בו, מתדבק בטבע, באדמה, בריחותיה, מין דביקות נפלאה; כשהוא רואה את הגנה של שכנו הגוי טרישקא, תדבקנה עיניו אליה לשעה ארוכה; כשעולה לאפו ריח זבל המובל אל השדה, הוא נמשך אחריו ככת משונה. נתניה הוא בעצם אדם עלוב ונדח, חי חיי בדידות מוזרים ומשונים, בשטף החיים הישרים נפקד מקומו, אבל אין כבלי האני מעיקים עליו, כי לבו ועיניו נתונים למראות הטבע, ובתוך רחבי החלל הגדול המלא אורה וזיו הוא מתבטל בעיני עצמו. המלמד הבטלן, החקרן המוזר, המטורף המתפלסף לפני תלמידו בריל על האלהים, מכיון שהוא יוצא אל החלל המלא זיו, הוא נעשה אדם אחר, אחד מן היצורים של עולם האורה, והוא מדבר באוני בריל תלמידו, שרדף אחריו מתוך תאות כעס, דברי התרפקות ורוך על צרור של ציצים ריחניים, שנראים זרים ומשונים כל-כך בפיו של אדם כמותו.

גם נתניה הוא מן האנשים ההולכים בשבילים המעוקלים של החיים, מחדלי האישים של העיירה היהודית, מאותם הזמפרשים והמובדלים, המטילים איזה פחד על סביביהם, אבל הקדרות שבהיותו מתרככת על-ידי האור השופע עליה מ'זיו העולם'.

מן האנשים המוזרים, המטושטשים, המשוגעין קצת, הוא גם מרדכי (ליו הדרך). וגם לאדם מטושטש זה יש איזה מין עולם פנימי, איוו פנה

מיוחדה, שבה הוא מתיחד עם נפשו התוהה, מרדכי זה יושב לכתוב מוזות דוקא בשעות הדממה שבאמצע הלילה. וכשהוא כותב שורות אחדות, מרגיש הוא חום בתוכי אוניו וקור בברכיו ובכפות רגליו: מרטט הוא רטט היצירה".

וכשהוא תועה יחידי בחשכת הבית, הוא מנגן נגוני עצב מוזרים. והנגונים העצובים מעלים בנפשו מראות הטבע והחיים הנוגים, משיבים עליו ריח יאוש, ריח המות...

אותו מרדכי, הבית הישן שעומד ליד הדרך השמש העולה לדוברובנא, העניים המוזרים על הפתחים עם תרמיליהם הקרים וכל התמונות הקודרות, ששופמן מצייר שם בבהירות נפלאה כל־כך, — על כולם שרויה אותה הקדרות המיוחדת של איזה עולם נבדל, של שביל נדח בדרך החיים. והדברים נחלקים בלבנו, תמונתו של מרדכי בעל העינים הדלוחות והאפלות, היושב על התנור הקר בחשכת הלילה ומנגן נגוני עצב מוזרים — לא תמוש ימים רבים מלבנו, כי זהו כחו של שופמן למצוא את הבטוי המוחשי לעצב שבנשמה, את הגשר בין העולם שאינו נראה ובין מראות החיים הגלויים. שירת העצב של שופמן נרקמת מקורי היש, כל הרגשה דקה שלו מתגלמת בתמונה מוחשית חיה ובהירה, ולפיכך לא תמחה מלבנו, כשם שלא תמחנה מלבנו כל אותן התמונות של קדרות החיים ושמותם, שהוא כעילה לפנינו.

II

על העיקר שאיננו, רשרשה השולכת, האילנות הערומים למחצה הושיטו את שרעפותיהם הזרות והעקימות כלפי הרקיע המעונן, שנהפך כולו ללא־אחת, קודרת, נצחית, תהומית (שם 93).

על אותו העיקר, שאיננו בחיים, מרשרשים גם הרבה הרבה דפים מספורי שופמן, שירת הלא־קודרת והתהומית עולה ובוקעת מן הגן השמש העומד בשלכת, ששמו יצירת שופמן.

אוהב שופמן להתהלך בשדרות החיים, כשגועיהן נעשים ערומים וסר מהם כח הלבוב, אז מבחינה אזנו ברשרוש העלים המתפורים ומתגלגלים על הדרכים החורות, עינו צופיה אל הכמישה, הדלדול וההתערטלות של הנשמה, ומסתכלת בנר החיים בשעת כבותי, צנה מקפדת, עקת נפש, שממות נשמה, עצבת חיים כלים ואובדים ותקות נכזבות — כל אלה נושבות מספורי שופמן. היצורים שלו, אם שהם מתהלכים בעולם עיפים וכבדי נשימה, רצוצי גוף וכסופי נשמה מסבל חיים והסתו הנצחי שלהם, ואם שהם לוגמים מכוס החיים לגימות חסופות מתוך תיאבון חולני ואין תאות חייהם מתמלאת ונפשם נשארת ריקה.

הלל סנפיר (קטנות), עלם חסין ויפה־תואר, מלא דוקא תאות חיים והוא מתעב בכל לבו את הפילוסופים, נפלי החברה האלה יוצקים עופרת בכנפיו, לכאורה אין הוא סובל כל אותם העיניים העומדים ברומו של עולם, ואין לב והצער פנוי אלא לעליצות החיים, לקלות ולתענוגות, אבל, לכשירצה,

הוא גדל בכל זאת, כלומר, כאחד מנפלי החברה, וכשהוא טועם בחטיפה מפירורי החיים, הוא נוהם אחר כך במין נהימה של נפש נעקרת משרשיה: „קטנות, קטנות“. נהימתו של הלל היא אותה הקובלנא האלמת העולה מתוך הנפש על העיקר שאיננו קטנות!

ערער קידר עקור בשרשיו המעופרים, מעוקם ורקוב לב — כך מתאר שופמן את אחד מגבוריו גדליהו שור („טיוול“), שיצא מבית הכלא והולך ומדבר על איוו „מלה חדשה“, „מלה אחרונה“, שהוא ישמיענה. בחור עלוב זה, שנטף שנים של „תעיה ללא סבה וללא חכלית“ מעיק עליו, רוצה לפזר את העננים המחללים את כל חייו הפגומים והחורים, והוא מתאמץ לאחוז, כאותו הטובע האוחז בשבולת, באיוו „מלה אחרונה“ בהתלהבות חסרת שורש וטעם, בדבקות עלובה ונלעגה — אבל לשוא. רעו הצעיר מזועזע את רקבוננו, מבליט באכזריות של נקמה את אבדן חייו, ולאזני גדליהו שור מתגלים „בורות תוהו, תהומות“, שבשבתו בבית-האסורים, היה מוצא עדיין איוו מקלט בדמיונו, שנשאהו ל„אידך גיסא“, מעבר לחומה, והנה הוא יוצא למרחב, מתהלך חפשי לנפשו, וה„אידך גיסא“ שהיה חי בדמיונו, חלף ואיננו. שום „לאן“ אין לו, והוא נשא „על כפיס עץ בלב ים“.

כך באה המציאות המרה, האכזרית, ומקפדת את קורי הדמיון. האחיוה האחרונה נשמטת מתחת הרגלים ועל ההויה העגומה מרחפת ה„לא התהומית“... „אין מפלט — יד אחת“ — לוחש גם דובין (במאסר), שרק עשרים ושלוש שנים הוא חי על-פני האדמה, וכבר עומד הוא לעומת כל בעוהי החיים ונפשו מפרפרת בתהום הנוראה, שנחשפה לנגד עיניו, שוכב דובין על האצטבא שבבית הכלא, ו„אצטבא זו הורגשה עתה תחתיו חלקלקה ביותר, ויחד עם חלקלקות זו הורגש גם קושי האחיוה שבכדור הארץ כולו, שפועו, כדוריותו“ (שם 83).

לגדליהו שור אבדה האחיוה אחרי צאתו מן המאסר, דובין מרגיש את „קושי האחיוה“ בעוד הוא מתגלגל עובב על האצטבא, ועל שניהם מעיקים ה„סובך והעומק“ של ההויה, חלומות הבעותים הכבדים של החיים, לפני עיני דובין מרחפת התמונה הזעומה והמבהילה של התלוי, שחברו ספר לו עליו באפלת הליילה; וגדליהו שור רואה תמונות קודרות של „עיני פרה שחורות“, של פגישות „עם כלב נודד בשעה מאוחרת בליילה“, של רוקים וקנים, של חלומות זועה ויתמות, והעיקר איננו, ואיוו כח נעלם דוחף אותם לתוך התהום, כי עיני שופמן מציצות תמיד לתרי התהומיות שבחיים, לתוך עירוטי ההויה.

עוברים אנו על הרבה הרבה מספוריו, ומכלום בוקעת ועולה לפנינו קובלנא אחת על השעמום, על החולין, על הריקות, על העיקר שאיננו בחיים. הנה מתהלכים בעולם שני הרעים אובסקורוב ושמיר, נודדים בארצות שונות, ומתוך שעמום, מתוך אפט מעשה, מתוך פחד הריקות, מבזבזים הם את הלב לבטלה ב„תוככי אהבים מוויפיים“, והחיים חולפים בינתיים, חולפים החיים“.

וכששחק לו האושר לאובסקורוב לבסוף ועיניו האפלות, שסתיו תמיד
 היה מציץ מתוכן, קרנו מזוי עיניה האביביות של יוליה ונראה היה שנמצא
 איזה עיקר בחיים, וכשנפתח מעין עלומים משובב, שהרוה גם את שמיר,
 ושני הרעים היו שותים לשכרה מן היופי המלא קסם והמלבב — באה פתאום
 רוח סערה וקטפה את פרח האביב; יוליה מתה, סר לבוב החיים, פג שכרונם,
 ושוב שלכת נוגה ושוב מרשרשת שממה, חזרה העצבות התהומית אל העינים,
 והן נושאות בקרבן כקדם את היגון העולמי.

כך נוגה וקודרת היא האהבה אצל שופמן: גם מתוכה עולה שירת ה"לא"
 התהומית, כי כל המעשים והעלילות, בני-האדם וחייהם, הגונים ושברי הגונים
 שבחיים, כולם סבוכים ומטורפים אצלו, כולם נראים כאילו היו נטוים
 באלכסון... מתלכדים הם לפקעת קודרת, לגוש אפל מעיק. אזנו של שופמן
 מבחינה בקולות ובכנות הקולות העצובים של הנגינה האיומה המרחפת בשלכת
 החיים, והתמונות שהוא מצייר מהרירות בעבי צלן, באופל הפנימי שבהן,
 והדברים שהוא מספר לכאורה מתוך שלוה עמוקה — סערת תהום מודעזעת
 בהם, ושועה אחת מנהמת בהם. על העיקר שאיננו...

III

על פני כל המראות, ששופמן רואה בעולם, מרפרף איזה מלאך זועת,
 המשרה עליהם קדרות, והם מתגלים אלינו, כאילו היו מגיחים מתוך לוע
 שחור. לתוך שטף החיים מתפרצת תמיד אצל שופמן איוו שריקה עגומה
 המקלקלת את ההרמוניה שבהם, כי השריקה עוברת ונעשית מעט סעט לקול
 פלצות, לצוחה איומה.

מבינות להמון המנומר נזקרים בהיסח הדעת הסוסים השחורים
 עם עיניהם האפלות ("תלוי"). אלה הסוסים השחורים עם העינים האפלות
 נצבים תמיד לעינינו ביצירותיו של שופמן. תמיד הם נזקרים אלינו
 בהיסח הדעת, רודפים אחרינו, ואין מנוס ואין מפלט מהם. ואם אינם
 רגע — אז לכל-הפחות צלם המבעיה עובר לפנינו ולאחרינו, ואז נתק הקרקע
 מתחת כפות רגלינו, הכל צולל לחוך איוו תהום אפלה, נמתים גבולי החיים,
 העבר, העתיד, בכל הישות מפעפע איוו דבר מוזר ורחוק... כל הסובך
 המשונה, שהיה באותו יום קיץ בחלל הכרך ("תלוי"), הטשטוש של
 הצורות והמראות ה"פחד שאינו נתפס, שהעיק על הלב" — פתרונום היה במלים:
 "על ההר נמצא תלוי". וכאילו צלו שאינו נראה של התלוי השרה
 על הכל אותה הקדרות הנושמת מתוך התמונות וההרגשות, ששופמן
 מצייר שם.

כאותם העננים הקודרים, המגיחים מן המאפליה הנעלמה ורובצים על
 אופק השמים ומעיבים את זהרם, כן יגיח תמיד אצל שופמן מן המאורה
 האפלה שבחיים צל המות האורב במסתרים. כמעט כל האנשים, שהוא מעביר
 לפנינו, צל המות מרחף על ראשם. ולפיכך זעומים ונוראים כל-כך מחזות
 החיים של שופמן, כי בעיקרם אינם אלא מחזות המות. והרי כל מה שבא

קודם לו, כל המעשים והעלילות, כל הגלגולים המשונים הבאים על אנשיו, כל המון הרחישות והגרויים הנפשיים, התנועות הדקות והכמוסות, ששופמן מגלה בגבוריו, — כולם אינם אלא שלבים שלבים המובילים אל תהום המות, קיום קיום של מעגל נורא, שאליה הם נצמדים המיד, השליט העליון בהיותם של אנשי שופמן, המכלה את עסיס חייהם מעט מעט או מתפרץ בה כחיה רעה בהיסח הדעת, הוא המות, רובם של הגבורים מתים אצל שופמן קודם זמנם.

וכשם שהחיים, שמתאר שופמן, הם פקעת אחת של בעותים וזועות, חלומות בלהות כבדים ומחגיקים, כך גם המות אינו בא אלא כעין הטבעת השחורה האחרונה שבששלת. לא את המות בהודו הטרגי, לא את משק כנפיו החשאי הוא שומע, — המות אצל שופמן הוא מין מצוקת אימים, פרפור בין החיים ובין הבא לאחר זה, אכזריות פראית של מלאך חבלה.

על פי סוכי הדברים המשונים, המשונים כבר יותר מדאי, ועל פי העצבות התהומית אין טועמים כמותה אפילו בשעת אסון היותר גדול. הבינה ברזניה, כי אין כל זה אלא חלום רע, ובכדי להחליץ ממנו בבת אחת, אמצה את כל כחותיה להתעורר משנתה, אבל בשעה שהתלין עם סדקי העינים הארוכים והמלגלגים שם את העניבה על צואר אחיה בידו האחת, חנק אותה, את ברזניה, בידו השנייה, ובדממה, מבלתי יכולת לגוע ולבכות, הביטה אל הגלגל הערמומי והקר עד הרגע האחרון (שם 103).

מתוך חלום זועה זה מתה בחניקה הנערה המזורה ברזניה, זו הדמות הטרגית המתהלכת בין החיים המטורפים של הנדחים ומחוסרי האחיות שבעיר גליצאית זרה. כל בכורי החיים של נערה כברזניה המתגלגלת בשנת השש-עשרה לימי חייה באיזה ריסטורן, וולדיבוסקי מגואל, ונדודיו של עלם רך כאחיה מישה, שעל צוארו העזוב והקורר צל העניבה מרפרף, אינם אלא מעין פתיחה לפרק הבא אחריהם, מסגרת לתמונת המות האיומה.

ואותו דניאל קוראן (הפליט), המתגלגל בבת-כלא, עובר את כל בעותי החיים המתגלים לעיניו בכל תהומיותם, בורח מבית הכלא, כשהוא מסכן את נפשו, מתגלגל באיזה צמאון חולני על פרורי החיים בעיר הנכריה שמעבר לגבול, הימים המעטים עוברים עליו מתוך שכרון של הוללות, תענוגות בשרים חסופים. חלומות זועה, — כל רצועת החיים של קוראן אינה נראית אלא כמין ריצה קדחתנית לקראת המות, כזה שמתגלגל מעל הר גבוה והוא נדח בכח הרחיפה מטה מטה.

וכמו ברזניה, שחויקתה באה בלוית מראה הזועה של תלית אחיה מישא, כך מתגלים גם לעיני דניאל קוראן ברגעי חייו האחרונים והקודרים מראות האימים המחרידים של תלית אחיו אשר. גם הוא מבלה את הלילה האחרון של חייו כמו ברזניה בבית המינקת, מתוך הרגשת דחי ויתמות מעיקה. הגורל האפל האורב לאנשים אלו, רודף אחריהם בשבילים המתפתלים, הרחוקים זה מזה ומדביקים בשביל האחרון, בשביל המות...

ברזניה מציצה בחלום לתוך התהום האפלה, שבה מפרפר אחיה, ואותה היד המקפדת את פתיל חיתו של אחיה דוחפת גם אותה לתוך התהום, ואף

דניאל קוראן מדמדם כל הלילה ורואה בדמדומו המבעיתים את אחיו היוצא לתליה, ומתוך נשיבת המות, המלפפת את כל היותו, שוב אינו יכול לצאת מן המעגל הנורא, ושניהם הולכים לקראת המות כנידונים, שהרי על כל חייהם המעטים והרעים מרחף צלו הקודר, שאין מגוס ומפלס ממנו.

ובשבילו של המות ידביק הגורל גם את שני היצורים העלובים, סימון המשוגע ואמו הזונה הזקנה שרה (בקצוי כרך). שניהם מתים בלילה אחד, וגם מיחתה של שרה היא מיתה של בעותים, באיזה מגרש אפל ושמש, מתוך תעיה באופל מתגלה אליה סתאום המלאך שחור-הכנסים בדמות איזה פרנציסקו. וכמה מצוינה מיתה זו:

„גל פחד קר הקפיא את המפרקת, את הארכזבות, ונסתלק הדבור כמו בחלום. אך יחד עם זה פגה היראה הקודמת, יראת התעיה – כאילו עכשיו כבר נמצאה הדרך הנכונה“ (שם 204).

נראה לך, כאלו איזה קול-סתרים היה לוחש לה כל ימי חייה: „וזהי הדרך הנכונה“, וכל אותה התעיה במגרש האפל, וכל חייה העלובים והמזוהמים „בקצוי כרך“ – לא היו אלא כדי לבוא אל הדרך הנכונה.

אל הדרך הנכונה באה גם הגיה, זה היצור היפה, צמת השדה. הגיה באה אל שבילי החיים הנדחים, אל הסימטה העקלקלה שבקצוי כרך, ולא באה, אלא „נפלה“. והשיבה הגיה על החיים המטואבים שבסימטא ריחות יער רעננים, והכל נחרענן שם, ועסיט העלומים המפכה ביציר יפה זה ירוה כמעין את „חנוקיה-הכרך“. והרי בפרשת חיים אנו עומדים – אבל גם כאן היה אורב המות במסתרים. הגיה מתה מיתה פתאומית... „מיתה פתאומית“ כבר נעשתה אופית בשביל שופמן.

„וזהי הדרך הנכונה“ – לוחש על אונן הקורא קולו של שופמן, שהד פחדים עולה תמיד מתוכו; ולפיכך שמה ילדה רכה כמו לארקה (אח) קץ לחייה בשחרית חייה. גם היא לא יכלה עוד לשאת את סבל אהבתה למונדק, ומונדק נדחף לתוך התהום על ידי אחיה של לארקה. וכן הולכת דורה (בשרב) אחרי הקטטה האחרונה עם בעלה ומטביעה את עצמה בנהר, ויוליה (אהבה), זה סמל היופי, שלא נשאר כמותו בין החיים, מתה בתבלי לידה.

כך הולכים ספורי שופמן ומתמתחים כרצועה אחת שחורה, רצועת מות איומה ומבהילה.

iv

שופמן הצייר עומד בשתי רגליו בתחומי המוחשיות, חיים ממשיים ופרצופים ממשיים משמשים לו חומר ליצירה ומפרנסים את חושי, אבל עיני האמן שלו חותרות למרחוק, אל מעבר להמוחשי והגלוי, ומציצות מבעד לצעיף התעלומות הפרוש על הדברים, שהוא רואה.

כאותו הפלג השוטף מתוך סלעי הרים ענקיים, מתגלגל במורד ונעלם בדרך שטפו למרחקים בלתי-נראים, כך נובעת הסתכלותו של שופמן מעצם

החיים, משטפם הבלתי פוסק, ונעלמת לתוך נבכי ההויה האנושית הטמירים, כל קו ושרטוט שלו חיוני הוא, בהיר ובוהט, התמונות שלו נראות לפעמים כאלו היו חצובות שיש ממש, אבל הצטרפותן של התמונות והעמדתן זו בצד זו מולידה איוו הויה סמלית חדשה. לשופמן, כמו לאחד מגבוריו, לוי (בין החומות), מתגלה במראות החיים, הצד הפנימי, האמתי, השרשי, רואה הוא לפעמים את הנעשה מלפנים למסך ההויה, ולפיכך עצובים ומופלאים כל כך הדברים, שהוא מראה ומספר.

הנה מצייר לכם שופמן בית עומד בקצה העיר (ליד הדרך), ולכאורה אנו רואים כאן תמונות מן הרגיל ומעשים מן הרגיל, או שאין אנו רואים מעשים כלל, ואף על פי כן אין אנו יכולים להשתחרר מן הרושם שעושות עלינו התמונות ש"ליד הדרך". ציורי הנוף של לילות החורף הקרים והשוממים, העניים הנוודים עם תרמיליהם הקרים, הנראים פתאום בלילה, אותו מרדכי עם נגונו העצובים, שנושב מהם רוח מות, השריקות הרחוקות הקטועות, החולפות, העליוות-עצובות, כחולות... של מסלת הברזל, שנשמעות בבית השמש מעבר לדניפר ויללת הואבים בגנים השוממים – כל זה מתלכד לתמונה אחת מרהיבה עין בהוד הקודר שבה. רואים אנו איוו הויה של לילה מיוחדת ומופלאה.

שופמן יודע מאין כמותו בספרותנו החדשה את הסוד למוג את היסוד המוחשי והריאלי עם היסוד המיסטי שבחיים.

בקר כהה, קלוש, החל להסתכל בעד רשת השבכה החלודה וכל זה נרתע לאחוריו, התרחק והתחיל להבלע לאט לאט במשקעי הכתלים המסוידים. אלה המשקעים הקרים המאובקים והמאופלים. נתהוו הכל שוב רחוק, מסובך, עמוק (שם 63).

המשקעים המאופלים של בית הכלא מתמזגים עם כל הסובך והעומק שבהויתו של דובין, לאיוו מין דבר אפל כל כך, המעיק עליו עד כדי חניקה.

ופחד מיוחד, הפחד העתיק הישראלי ממלא את האויר, משתטח על הערבות המשופעות ומשחיר בלילות מבעד לחלונות, הוא חודר גם לתוך עליה הגג, שבקבוקים ריקים מתגלגלים שם בחול ויורד ומקונן גם במרתף האפל על תפוחי האדמה שבקרעיתו (שם 94).

כך לובש גם הפחד אצל שופמן צורות מוחשיות כל כך. הריאליות מתלכדת עם המיסטיקה.

שופמן מעלה לפעמים על הברד שתי תמונות זו בצד זו, שנראה לכאורה כזרות זו לזו. הנה, למשל, תמונתה של הניה, המוטלת מתה במטתה, ותמונת בעל הבית, השוכב בבית הזיעה. התמונה הריאלית של בית הזיעה, חלל התנור המשחיר כעין לוע ענקי פעור וצרצר הצרצר – שבה נחתם הספור – למה היא באה כאן? ואולם אם נצרף את שתי התמונות יחד, מתגלה לעינינו הקשר האמתי, השרשי שבדבר. הגוף השמן והמבהיק של בעל הבית והפנים של הניה, שקבלו גירוי הרחמים התינוקי – שתי נקודות הן של היקף חיים אחד הנוגעות זו בזו. לאורה של האחת נחשפת התוהו של השניה, החלל השחור של התנור וצרצר

הצרצר בבית הזיעה הבודד נראים לנו כאן לאיזה סמל של אותה הקדרות והעזובה, של אותה הטרגיות הצפונה בפנים עם גירוי הרחמים החינוקי של הניה הכתה.

ומשום ששופמן רואה את ה"צד הפנימי" שבהויה, את המאידך גיסא, את ההרמיניה העילאית - הוא מעביר לפנינו המון המונות ומראות, שנראים כנפרדים זה מזה, ויש בהם עם כל זה איזו אהדות שרשית. כל קטעי הקולות של החיים, כל הצלילים העוממים, היתומיים המרחפים בחללם - אנו הדקה תוססת בהם וכולם מתלכדים אצלו לנגינה אחת.

וגם בבטוין של התנועות הנפשיות הסמויות מן העין, של התעיה בלברירנט האפל של ההרגשות המסובכות, העמוקות, התהומיות, של תפיסת הנעשה, באמצע, כשנתקת שלשלת החיים - גם כאן אנו רואים את שופמן בתור אמן התופס את החזיונות מתוך הארה פנימית ומבהיקת.

החסוט הפטיכולוגי, ההסברה, המצויים אצל מספרינו החדשים, זרים הם (מלבד אפשר באיזו מספריו הראשונים) לשופמן.

וכשם שבעולם הפנימי, בעולם התנועות הנפשיות, אין שופמן מראה לנו את השתלשלות ההרגשות, אלא את גלויין, כפי שהן מוארות לפתע פתאום בברק הסהכלותו, כך גם בצירוי החיים הדיאלטיים שלו לא את ההיקף הוא מציר, אלא את הקיים המיוחדים; קטעים קטעים הוא מגלה לנו. כאדם העובר בקפיצה דרך הפרצות המרפרפות לפניו, כך מעביר שופמן את הקורא דרך הפרצות של חיי גבוריו ומשהה אותו על-גבי הרצועה המתמתחת על-פני כל הפרצות והתהומות המרפרפות. שופמן יודע לסמן מצב נפש מסובך בשנים שלשה קוים חיוניים, לחשוף עולם מלא באיזה רמו דק, באיזו מלה אחת, ועל כן קטנים כל-כך בכמותם רוב ספוריו, מפני שהוא מצמצם את כל עומק הפיטתו הבהירה בנקודה העיקרית. אין הוא רגיל להסתובב סחור סחור, להסיל כתמי צבעים ולפור את סממניו לבטלה; שליט הוא במכחולו שליטת אמן ומשעברו לצבעים המבהיקים ביותר; הסתכלותו היא הסתכלות מרוכזה ביותר.

בכלל מתגבר אצל שופמן היסוד הצירוי והסקולפטורי על היסוד הספורי. העלילות עצמן כאילו שריות אצלו בצל, העיקר הוא המראה ורושם המראה, את המעבר מעלילה אחת אל השניה אין אתה רואה, אלא כל העלילות יחדו מצטרפות בדמיון הקורא לרקמה אחת שלמה המרפרפת תמיד לעיניו.

ב"אהבה" מצמצם שופמן רומן שלם בשנים-עשר דפים, מגולל עלילות חיים מנומרות ומורכבות על-פניו בד קצר כל-כך, המתמתח רק בדמיונו של הקורא לכל רחבו והיקפו, ב"מאידך גיסא" הוא עושה קפיצות משונות כל-כך בחיי גבוריו, ואין אתה מרגיש בפרצה, בחלל הריק, בין ברוניה הילדה בת ששה-עשרה ובין ברוניה, שהיתה לאחד שתי שנים לאם בנו של דומנקה, אינו נראה שום גשר, אבל הקורא המסתכל יגשור לו את הגשר לפי הרמזים הדקים של שופמן. בצירור, באמצע, אין אהה רואה שום פרצופי אנשים, שום צורות חיים, ואפילו שמות הגבורים אינם נזכרים, הכל כאן מין גמה של תנועות והרגשות נפשיות, של מדאות וגונים משתנים ומתחלטים, אבל רשומם חי

בדמיוןך חיים מלאים. כי שופמן הוא מאתם היוצרים המזינים את דמיון הקורא, המשאירים לו תמיד איוו פנה חבויה; עד קצה המסך לא יגיע לעולם. יצירתו של שופמן לא נועדה בעצם אלא לקרוא ותיק, כאותו היין החריף המשומר לעדיני הטעם; סגומי הטעם לא יתפסו בה כלום. העינים הפשוטות – גוביו של שופמן יטיחו על גבן הטחה מועזת ומטרידה והתמונה עצמה לא תרהיבן ולא תעזבן עדנה אסתית.

ועוד סגולה מיוחדת אתה מוצא אצל שופמן. מלבד הצוריות הבהירה שלו, ספוגים ספוריו איוו ריחניות חריפה שכמעט אין דוגמתה אצלנו. כשמיציר שופמן את החורף, עולה באפך האויר המוצק והחזק, הנשימה הקרה והמקפאה, המגרה ממש את אפך. האלול של שופמן הוא כולו ריחני; התפוחים האדומים המציצים מתוך המרתמים, רשרוש העלים הצהובים המחלגלים על פני הדרכים החורים, החפירה בערוגות תפוחי-האדמה, כל זה חי ביחוד בריח. והכרך – כמה ריחני הוא הכרך אצל שופמן. כל השטף וההמיה הטרופה, כל הצלילים והקשקושים המנסרים בחללו, כל חלופי הגונים והריחות, כל הרוחש וחי בכרך – כל זה מתגלה לפנינו בתאורי שופמן. בצירי הנוף של שופמן אנו רואים את הצירי האימפרסיוניסטן המעלה על הבד את כל אשר עינו תופסת בערבוביה הסואנת.

וגם ב"קצוי הכרך", בסמטאות המעוקלות, באויר המסואב רוח "החטא" משוטטות עיני שופמן, וגם ריח אויר זה חריף כל-כך אצלו. ואם לפעמים מגיעה ריאליותו של שופמן בתאורי חיים כאלה עד כדי הפרזה פוגמת (כמו, למשל, בציר "קטנות"). הנה האמן שבשופמן רואה את עצמו חפשי מכל עול, ומה שהוא תופס בהסתכלותו, הוא מצייר לפנינו, והסתכלותו האמנותית אינה בועטת בו גם כשהיא נתה על כיעור החיים. גם הסחי והמאוס, הכהה והדלות לזבש צורה אחרת על-ידי מגע היצירה, מזדכך בכור האמנות בפרצופיהן של נשי ההפקר, כמו הניה, מניה ועוד, יש גם איוו יופי עצוב המרהיב את העין.

בעברנו על כל ספורי שופמן, יש שתכבד עלינו הנשימה כתוך האדים הכבדים והמחנקים, יש שירעד לבנו לקראת ההמיה העצובה של החיים הערומים בשרשיהם, לקראת הרשרוש העגום של השלכת; ויש שפחד שחור, הפחד מתוך עירומי ההויה, יתקפנו.

עצוב וקודר הוא ספר הספורים של שופמן, אפשר שהוא הספר הקודר ביותר של הבלטריסטיקה העברית החדשה. אבל בשדרות השלכת הארוכה מתהלך לו האמן עם מכוול הקסמים שלו וזימן הצבעים העסיסיים והרעננים בידי, ועל פני השדרות השוממות – הן הן הבד שלו – מבהיקה האמנות החיה. הבהירה והמוצקה, אפשר שהיא המוצקה ביותר בבלטריסטיקה החדשה שלנו.